

The Genius of Ramban 1: Introductions

1: Introduction to BeReishit

בראשית. משה רבינו כתב הספר הזה עם התורה כולה מפיו של הקב"ה. והקורב שכתב זה בהר סיני כי שם נאמר לו עלה אלי ההרה והיה שם, ואתנה לך את לוחות האבן והתורה והמצוה אשר כתבתי להורותם, כי לוחות האבן יכלול הלוחות והמכתב, כלומר עשרת הדברות, והמצוה מספר המצוות כולן עשה ולא תעשה. אם כן התורה יכלול הספורים מתחילת בראשית, כי הוא מורה אנשים בדרך בענין האמונה. וברדתו מן ההר כתב מתחלת התורה עד סוף ספור המשכן, וגמר התורה כתב בסוף שנת הארבעים, כאשר אמר לקוח את ספר התורה הזה ושמתם אותו מצד ארון ברית ה' אלהיכם. וזה כדברי האומר תורה מגלה מגלה נתנה. אבל לדברי האומר תורה חתומה נתנה, נכתב הכל בשנת הארבעים, כשנצטוו לכתוב לכם את השירה הזאת ולמדה את בני ישראל שימה בפיהם. וצוה לקוח את ספר התורה הזה ושמתם אותו מצד ארון ברית ה' אלהיכם:

ועל כל פנים היה נכון שיכתוב בתחלת ספר בראשית וידבר אלהים אל משה את כל הדברים האלה לאמר. אבל היה הענין להכתב סתם מפני שלא כתב משה רבינו התורה כמדבר בעד עצמו כנביאים שמזכירים עצמם, כמו שנאמר ביחזקאל תמיד יהיה דבר ה' אלי בן אדם, וכמו שנאמר בירמיהו יהיה דבר ה' אלי לאמר. אבל משה רבינו כתב תולדות כל הדורות הראשונים ויחוס עצמו ותולדותיו ומקורו, כשלישי המדבר. ולכן יאמר וידבר אלהים אל משה ויאמר אליו, כמדבר בעד שנים אחרים. ומפני שהענין כן לא נזכר משה בתורה עד שנולד ונזכר כאילו אחר מספר עליו. ואל יקשה עליך ענין משנה התורה שמדבר בעד עצמו, ואתחנן ואתפלל אל ה' ואומר, כי תחלת הספר ההוא אלה הדברים אשר דבר משה אל כל ישראל והנה הוא כמספר דברים בלשון אמרם. והטעם לכתובת התורה בלשון זה מפני שקדמה לבריאת העולם, אין צריך לומר ללידתו של משה רבינו, כמו שבא לנו בקבלה שהיתה כתובה באש שחורה על גבי אש לבנה. הנה משה כסופר המעתיק מספר קדמון וכותב, ולכן כתב סתם:

אבל זה אמת וברור הוא שכל התורה מתחלת ספר בראשית עד לעיני כל ישראל נאמרה מפיו של הקב"ה לאזניו של משה כענין שאמר להלן (ירמיהו ל"ו) מפיו יקרא אלי את כל הדברים האלה ואני כותב על הספר בדיו. הודיענו תחילה ענין בריאת השמים והארץ וכל צבאם כלומר בריאת כל נברא העליונים והתחתונים. אם כן כל הנאמר בנבואה ממעשה מרכבה ומעשה בראשית והמקובל בהם לחכמים תולדות עם ארבע הכתות שבתחתונים כח המחצבים וכח צמח האדמה ונפש התנועה והנפש המדברת, בכלם נאמר למשה רבינו בריאתם וכחותם ומהותם ומעשיהם ואפסית הנפסדים מהם, והכל נכתב בתורה בפירוש או ברמז וכבר אמרו רבותינו חמשים שערי בינה נבראו בעולם וכלם נמסרו למשה חוץ מאחד שנאמר ותחסרהו מעט מאלהים. ואמרו כי בבריאת העולם חמשים שערים של בינה כאלו נאמר שיהיה בבריאת המחצב שער בינה אחד בכחו ותולדותיו ובבריאת צמח האדמה שער בינה אחד, ובבריאת האילנות שער אחד ובבריאת החיות שער אחד, ובבריאת העופות שער אחד, וכן בבריאת השרצים ובבריאת הדגים, ויעלה זה לבריאת בעלי נפש המדברת שיתבונן סוד הנפש וידע מהותה וכחה בהיכלה יגיע למה שאמרו גב אדם יודע ומכיר בו נואף אדם יודע ומכיר בו נחשד על הנדה יודע ומכיר בו. גדולה מכלן שמכיר בכל בעלי כשפים, ומשם יעלה לגלגלים ולשמים וצבאיהם כי בכל אחד מהם שער חכמה אחד שלא כחכמתו של חבירו ומספרם ומקובל להם ע"ה שהם חמישים חוץ מאחד. ואפשר שיהיה השער הזה בידיעת הבורא יתב' שלא נמסר לנברא. ואל תסתכל באמרם נבראו בעולם כי על הרוב ידבר והשער האחד לא נברא והמספר הזה רמז בתורה בספירת העומר, ובספירות היובל, כאשר אגיד בו סוד בהגיעי שם ברצון הקב"ה:

וכל הנמסר למשה רבינו בשערי הבינה הכל נכתב בתורה בפירוש או שרמוזה בתיבות או בגימטריאות או בצורת האותיות הכתובות כהלכתן או המשתנות בצורה כגון הלפופות והעקומות וזולתן או בקוצי האותיות ובכתריהם, כמו שאמרו כשעלה משה למרום מצאו להקב"ה שהיה קושר כתרים לאותיות אמר לו אלו למה אמר לו עתיד אדם אחד לדרוש בהם תלי תלים של הלכות עד ז' מנין לך א"ל הלכה למשה מסיני, כי הרמזים האלו לא יתבוננו אלא מפה אל פה עד משה מסיני. ומזה אמרו בשיר השירים רבה בחזקיהו ספר תגין הראה להם והספר הזה הוא ידוע ומצוי אצל כל אדם יפרש בו כמה אלפי"ן יש בתורה בתגין וכמה בית"ן ושאר האותיות ומספר התגין של כל אחת ואחת ואין השבח בספרו על הספר הזה וגלוי הסוד שהיה בו לחזקיהו מפני התגין עצמן אלא בידיעתן בפירושיהן סודות רבים עמוקים מאד ושם בפירוש שיר השירים אמרו כתיב ויגד לכם את בריתו ויגד לכם את ספר בראשית שהוא תחלת ברייתו של עולם אשר צוה אתכם לעשות עשרת הדברים אלו עשרת הדברות עשרה למקרא ועשרה לתלמוד וכי מנין יבא אליהו בן ברכאל הבוזי ויגלה להם לישראל חדרי בהמות ולויתן ומנין יבא יחזקאל ויגלה להם חדרי מרכבה אלא הה"ד הביאני המלך חדריו, כלומר שהכל נלמד מהתורה ושלמה המלך שנתן לו אלהים החכמה והמדע הכל מן התורה ה' לו וממנה למד עד סוף כל התולדות ואפי' כחות העשבים וסגולתם עד שכתב בהם שכתוב בה אפילו ספר רפואות וכענין שכתוב וידבר על העצים מן הארץ אשר בלבנון ועד האזוב אשר יוצא בקיר:

...עוד יש בידינו קבלה של אמת כי כל התורה כולה שמותיו של הקב"ה שהתיבות מתחלקות לשמות בענין אחד כאילו תחשוב על דרך משל כי פסוק בראשית יתחלק לתיבות אחרות כגון בראש יתברא אלהים וכל התורה כן מלבד צירופיהן וגימטריותיהן של שמות וכבר כתב רבינו שלמה בפירושיו בתלמוד ענין השם הגדול של ע"ב באיזה ענין הוא בשלשה פסוקי' ויסע ויבא ויט ומפני זה ספר תורה שטעה בו באות אחת במלא או בחסר פסול. כי זה הענין יחייב אותנו לפסול ס"ת שיחסר בו ו' אחד ממלות אותם שבאו מהם ל"ט מלאים בתורה או שיכתוב הו' באחד משאר החסרי' וכן כיוצא בזה אע"פ שאינו מעלה ולא מוריד כפי העולה במחשבה וזה הענין שהביאו גדולי המקרא למנות כל מלא וכל חסר וכל התורה והמקרא ולחבר ספרים במסורת עד עזרא הסופר הנביא שנשתדל בזה כמו שדרשו מפסוק ויקראו בספר בתורת האלהים מפורש ושום שכל ויבינו במקרא. ונראה שהתורה הכתובה באש שחורה על גבי אש לבנה בענין הזה שהזכרנו היה שהיתה הכתיבה רצופה בלי הפסק תיבות והי' אפשר בקריאתה שתקרא על דרך השמות ותקרא על דרך קריאתנו בענין התורה והמצוה ונתנה למשה רבינו על דרך קריאת המצוות ונמסר לו על פה קריאתה בשמות. וכן יכתבו השם הגדול שהזכרתי כולו רצוף ויתחלק לתיבות של שלש שלש אותיות ולחלוקי' אחרים רבים כפי השמוש לבעלי הקבלה:

ועתה דע וראה מה אשיב שואלי דבר בכתיבת פירוש התורה אבל אתנהג כמנהג הראשונים להניח דעת התלמידים יגיעי הגלות והצרות והקוראים כסדרים בשבתות ובמועדים ולמשוך לבם בפשטים ובקצת דברים נעימים לשומעים וליודעים חן. ואל חנון יחננו

The Genius of Ramban 1: Introductions

יברכנו ונמצא חן ושכל טוב בעיני אלהים ואדם. ואני הנני מביא בברית נאמנה והיא הנותנת עצה הוגנת לכל מסתכל בס' הזה לבל יסבור סברה ואל יחשוב מחשבות בדבר מכל הרמזים אשר אני כותב בסתרי התורה כי אני מודיעו נאמנה שלא יושגו דבר ולא יודעו כלל בשום שכל ובינה זולתי מפי מקובל חכם לאוזן מקובל מבין והסברא בהן אולת מחשב' מועלת רבת הנזקין מונעת התועלת אל יאמר בשוא נתעה כי לא תבואהו בסברותיו רק רעה כי ידברו אל ה' סרה אשר לא יכלו כפרה שנאמר אדם תועה מדרך השכל בקהל רפאים ינוח אל יהרסו אל ה' לראות כי ה' אש אוכלה הוא אל קנאות. והוא יראה את רצויי מתורתו נפלאות. אבל יחזו בפירושינו חדושים בפשטים ובמדרשים יקחו מוסר מפי רבותינו הקדושים בגדול ממך אל תדרוש בחזק ממך בל תחקור במופלא ממך כל תדע במכוסה ממך בל תשאל במה שהורשית התבונן שאין לך עסק בנסתרות:

2: Introduction to Shemot

פרשת שמות השלים הכתוב ספר בראשית שהוא ספר היצירה בחדוש העולם ויצירת כל נוצר, ובמקרי האבות כולם שהם כעין יצירה לזרעם, מפני שכל מקריהם ציורי דברים לרמוז להודיע כל העתיד לבא להם ואחרי שהשלים היצירה התחיל ספר אחר בענין המעשה הבא מן הרמזים ההם, ונתיחד ספר ואלה שמות בענין הגלות הראשון הנגזר בפירוש (בראשית טו יג) ובגאולה ממנו, ולכן חזר והתחיל בשמות יורדי מצרים ומספרם אף על פי שכבר נכתב זה (שם מו ח-ז), בעבור כי ירדתם שם הוא ראשית הגלות, כי מאז הוחל:

והנה הגלות איננו נשלם עד יום שובם אל מקומם ואל מעלת אבותם ישובו - וכשיצאו ממצרים אף על פי שיצאו מבית עבדים עדיין יחשבו גולים, כי היו בארץ לא להם נבוכים במדבר, וכשבאו אל הר סיני ועשו המשכן ושב הקדוש ברוך הוא והשרה שכנינו ביניהם אז שבו אל מעלת אבותם, שהיה סוד אלוה עלי אהליהם, והם הם המרכבה (ב"ר מז ח), ואז נחשבו גאולים ולכן נשלם הספר הזה בהשלימו ענין המשכן ובהיות כבוד ה' מלא אותו תמיד:

3: Introduction to BeMidbar

פרשת במדבר אחר שביאר תורת הקרבנות בספר השלישי, התחיל עתה לסדר בספר הזה המצות שנצטוו בענין אהל מועד וכבר הזהיר על טומאת מקדש וקדשיו לדורות (ויקרא ה ב ג) עתה יגביל את המשכן בהיותו במדבר כאשר הגביל הר סיני בהיות הכבוד שם (שמות יט יב), וצוה והזר הקרב יומת (להלן א נא, יח ז), כאשר אמר שם (פסוק יג) כי סקול יסקל, וצוה ולא יבאו לראות כבלע את הקדש ומתו (להלן ד כ) כאשר הזהיר שם (פסוק כא) פן יהרסו אל ה' לראות וגו', וצוה ושמרתם את משמרת הקדש ואת משמרת המזבח (להלן יח ה) כאשר אמר שם (פסוק כב) וגם הכהנים הנגשים אל ה' יתקדשו וגו', והכהנים והעם וגו' (שם פסוק ד):

והנה צוה איך תהיה משמרת המשכן וכליו, ואיך יחנו סביב, ויעמוד העם מרחוק, והכהנים הנגשים אל ה' איך יתנהגו בו בחנותו ובשאת אותו ומה יעשו במשמרתו, והכל מעלה למקדש וכבוד לו, כמו שאמר ז"ל (ספרי זוטא קרח יח ד) אינו דומה פלטרין של מלך שיש לו שומרין לפלטרין שאין לו שומרין והספר הזה כולו במצות שעה שנצטוו בהם בעמדם במדבר, ובנסים הנעשים להם, לספר כל מעשה ה' אשר עשה עמהם להפליא, וספר כי החל לתת אויביהם לפנייהם לחרב וצוה איך תחלק הארץ להם ואין בספר הזה מצות נוהגות לדורות, זולתי קצת מצות בעניני הקרבנות שהתחיל בהן בספר הכהנים ולא נשלם ביאורן שם והשלימן בספר הזה:

4: Introduction to Devarim

פרשת דברים הספר הזה ענינו ידוע שהוא משנה תורה, יבאר בו משה רבינו לדור הנכנס בארץ רוב מצות הצריכות לישראל ולא יזכיר בו דבר בתורת כהנים, לא במעשה הקרבנות ולא בטרת הכהנים ובמעשיהם, שכבר ביאר אותם להם והכהנים זריזים הם לא יצטרכו לאזהרה אחר אזהרה אבל בישראל יחזיר המצות הנוהגות בהם, פעם להוסיף בהן ביאור, ופעם שלא יחזיר אותן רק להזהיר את ישראל ברוב אזהרות כמו שיבאו בספר הזה בעניני עבודה זרה אזהרות מרובות זו אחר זו בתוכחות, וקול פחדים אשר יפחיד אותם בכל עונשי העבירות:

ועוד יוסיף בספר הזה קצת מצות שלא נזכרו כלל, כגון היבום (להלן כה) ודין המוציא שם רע (להלן כב) והגרשין באשה (להלן כד) ועדים זוממין (להלן יט), וזולתן וכבר נאמרו לו כולן בסיני או באהל מועד בשנה הראשונה קודם המרגלים, כי בערבות מואב לא נתחדשו לו אלא דברי הברית כאשר נתפרש בו (להלן כח ט), ועל כן לא נאמר בספר הזה וידבר ה' אל משה לאמר צו את בני ישראל, או דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם מצוה פלונית אבל לא נכתבו המצות בספרים הראשונים שידבר עם יוצאי מצרים, כי אולי לא נהגו באותן המצות רק בארץ אף על פי שהן חובת הגוף כאשר בא בענין הנסכים (במדבר טו), או מפני שאינן תדירות לא הזכיר רק בבנים נוחלי הארץ:

וטרם שיתחיל בביאור התורה התחיל להוכיחם ולהזכיר להם עונותיהם, כמה ימרוהו במדבר וכמה התנהג עמהם הקדוש ברוך הוא במדת הרחמים, וזה ההודיע חסדיו עמהם ועוד שיוכחו בדבריו שלא יחזרו לקלקולם פן יספו בכל חטאתם ולחזק לבם, בהודיעו אותם כי במדת רחמים יתנהג עמהם לעולם שלא יאמר אדם, לא נוכל לרשת את הארץ כי אין אדם אשר לא יחטא ומיד תהיה מדת הדין מתוחה כנגדנו ונאבד, ולכן הודיעם משה רבינו כי הקדוש ברוך הוא רחמן מלא רחמים, כי הסליחה והמחילה ממנו יתברך סיוע ועזר לבני אדם בעבודתו, וכענין שאמר הכתוב (תהלים קל ד) כי עמך הסליחה למען תורא:

The Genius of Ramban 1: Introductions

אמר אלה הדברים אשר דבר משה אל כל ישראל על המצות אשר יזכיר בכל הספר מתחלת עשרת הדברות בפרשת ואתחנן, כמו שאמר (פסוק ה) הואיל משה באר את התורה הזאת לאמר, כי על התורה ידבר ויחסר מפסוק ה' אלהינו דבר אלינו (פסוק ו) מלת אמירה, וכמוהו כי נשני אלהים את כל עמלי, כי הפרני אלהים (בראשית מא נא נב), כי אמר ושיעור הכתובים האלה, אלה המצות אשר דבר משה אל כל ישראל בעבר הירדן, בארבעים שנה לצאתם ממצרים באחד לחדש העשתי עשר, ככל אשר צוה ה' אותו אליהם, והיה זה אחרי הכותו את סיחון ועוג בארץ מואב שם הואיל משה לבאר להם התורה הזאת לאמר, ויאמר ה' אלהינו דבר אלינו בחורב לאמר רב לכם שבת וגו' והטעם, כי כאשר הואיל משה לבאר להם המצות, אמר להם בתחלת דבריו, ה' אלהינו דבר אלינו בחורב אחרי שנתן לנו עשרת הדברים שנכבש הארץ מיד ונעבור את הירדן, וחטאתיכם גרמו לכם זה וזה ונמשכו דברי הפתיחה הזאת, עד שהשלים בהם בפסוק ושמרת את חקיו ואת מצותיו אשר אנכי מצוך היום אשר ייטב לך ולבניך אחריו ולמען תאריך ימים על האדמה אשר ה' אלהיך נותן לך כל הימים (להלן ד מ) אז קרא משה אל כל ישראל אשר היו לפניו ואמר (להלן ה א) שמע ישראל את החקים ואת המשפטים אשר אנכי דובר באזניכם היום, והתחיל בביאור התורה עשרת הדברות שישמעו אותם בביאור מפי המקבל אותם מפיו של הקב"ה, ואחרי כן הודיעם יחוד השם שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד (להלן ו ד), וכל המצות שבספר הזה ולכך יפרש בכאן "אשר דבר משה אל כל ישראל" ושם "ויקרא משה אל כל ישראל", כי ביאור התורה ותשלום המצות צריך להיות במעמד כל ישראל כאשר היה במתן התורה ומפני שהאריך בדברי הפתיחה הזאת, חזר הכתוב למקום שפסק בתחלת ביאור התורה ואמר (להלן ד מד מה) וזאת התורה אשר שם משה לפני בני ישראל, אלה העדות החקים והמשפטים אשר דבר משה אל בני ישראל בצאתם ממצרים והזכיר (להלן ד מו) כי היה בעבר הירדן בגיא בארץ סיחון, והיא ארץ מואב הנזכר בכאן, כי ישראל לא נכנסו לארץ מואב רק באותו החלק שטהר אליהם בסיחון כמו שנתבאר בספר של מעלה (במדבר כא יג):

והנה הזכיר בכאן שני דברים - אמר שדבר משה אל בני ישראל ככל אשר צוה ה' אותו אליהם, וזה רמז אל המצות שיאמר להם בספר הזה שלא נזכרו עד הנה בתורה ואמר שהם ככל אשר צוה אותו השם לא הוסיף ולא גרע על מה שנצטווה, והזכיר זה בעבור שלא אמר בהם "וידבר ה' אל משה", ולכן כלל אותם עתה שהם כולם ככל אשר נצטווה מפי הקב"ה ואמר עוד כי הואיל משה באר את התורה, וזה רמז במצות שנאמרו כבר שיחזור אותם לבאר אותם ולחדש בהם דברים וטעם "הואיל משה", שרצה לבאר להם את התורה, והזכיר כן להודיע כי מעצמו ראה לעשות כן ולא צוהו השם בזה, מלשון הואל נא ולין (שופטים יט ו), ולו הואלנו ונשב (יהושע ז ז), וכן רבים: